

TM	Г. XXXVI	Бр. 4	Стр. 1819-1835	Ниш	октобар - децембар	2012.
----	----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 911.3:33 (091)

Pregledni rad

Primljeno: 24.08.2011.

Revidirana verzija: 21.02.2012.

Emilija Manić
Univerzitet u Beogradu
Ekonomski fakultet
Beograd

EKONOMSKA GEOGRAFIJA NA POČETKU NOVOG MILENIJUMA OSVRT NA „NOVU EKONOMSKU GEOGRAFIJU“ -

Апстракт

Vekovima su prikupljana znanja o ekonomskom prostoru, a prvi ozbiljniji pokušaji njihove sistematizacije datiraju još iz 17. veka. Međutim, ekonomska geografija se kao naučna disciplina oblikuje tek krajem 19. i početkom 20. veka. U svom razvoju prošla je kroz različite faze, pri čemu se svojim predmetom proučavanja i metodologijom približila i nekim ekonomskim disciplinama, u prvom redu prostornoj ekonomiji. Danas se ekonomska geografija, pored bavljenja pitanjem razmeštaja ekonomskih aktivnosti ljudi, bavi i izučavanjem načina korišćenja svetskih resursa, geografske strukture svetske ekonomije i karaktera ekonomskih regiona.

Rad daje kratak osvrt na istorijski razvoj ekonomske geografije, kao uvod u analizu novouspostavljene discipline pod nazivom „nova ekonomska geografija“ (NEG), koju su ustanovili i postavili ekonomisti. S druge strane, kritički osvrt ekonomskih geografa na teoriju i metodologiju NEG-a daje potpunu sliku onoga što NEG zapravo jeste.

Ključne reči: ekonomska geografija, ekonomske aktivnosti, „nova ekonomska geografija“, prostorna ekonomija, ekonomski prostor

**ECONOMIC GEOGRAPHY
AT THE BEGINNING OF NEW MILLENNIA
- A INSIGHT ON “NEW ECONOMIC GEOGRAPHY“ -**

Abstract

For centuries the knowledge about economic space has been gathered, but first attempts of their sistematization dated from XVII century. However, the economic geography as scientific discipline was defined at the end of XIX and the beginning of XX century. It developed into modern discipline thanks to the different transformation phases, among which it closed to some economic discipline such as spatial economy by its subject or methodology. Today, beside the economic activities distribution, economic geography researches world resources usage, geographical structure of world economy and economic regions character.

The paper presents a brief retrospective onto historic development of the discipline, with a special reference to the “new economic geography” (NEG). It discusses the reasons of its appearance, its scope of research and contribution to the geography and scientific development in general.

Key words: economic geography, economic activities, “new economic geography”

Ekonomске активности концентришу се под утицајем одређених фактора у простору, остављајући значајне последице по тај простор. Изучавња настанка и одржавања поменутих концентрација, кључна су за разумевање процеса који делују на локалном, регионалном и глобалном нивоу. Уз познавање размештаја ресурса и економских активности у простору, поменута изучавња постала су најважнија у економској географији, али и појединим дисциплинама економије. Можда на први поглед не изгледа исувише важно да ли се економским простором баве економисти или географи, али њихови различити приступи датој теми (problematici) доводе до резултата који је свеобухватнији и квалитетнији.

Економска географија је географска дисциплина која изучава просторну организацију и дистрибуцију економских активности (производња, транспорт, комуникације и потрошња), начин коришћења светских ресурса, географску структуру светске економије и карактер економских региона (Grčić, 2009). Поред традиционалног предмета проучавања, савремена економска географија анализира још и размештај неразвијености у свету (узрок и последице), стављајући у центар интересовања специјализацију производње. Она, такође, истражује везе између економских система и географије, посебно у интерпретацији просторних утицаја капитализма и његове улоге у развоју светске економије. Интересантно подручје истраживања економске географије јесте и испитивање односа економских система и различитих друштвених категорија (klasa, rasa i polova). Један број

radova odnosi se i na analizu uticaja tehnologija na ekonomski prostor, odnosno nastanak i razvoj „novih“ industrijskih regiona.

ISTORIJSKI OKVIR RAZVOJA EKONOMSKE GEOGRAFIJE

Začeci ekonomske geografije datiraju još iz 17. veka, kada je Ludoviko Gvičardini napisao prvu ekonomsku geografiju pod nazivom „*Opis Holandije*“ (1567). No, tek su se u drugoj polovini 19. veka stvorili uslovi za osamostaljanje ekonomske geografije kao naučne discipline (Barnes, 2003). To je vreme kada se na zapadnoevropskim i američkim univerzitetima uspostavlja veći broj društvenih disciplina, što je bilo presudno i za definisanje ekonomske geografije. U tom smislu može se izdvojiti nekoliko datuma koji su na određen način obeležili oblikovanje i naučno utemeljenje date discipline. Reč je o događajima koji su na simboličan način označili početak razvoja nove naučne discipline: pojava časopisa „*Ekonomska geografija*“ (1925), koji i danas izlazi kao jedan od vodećih naučnih časopisa u oblasti, prvi kursevi ekonomske geografije na univerzitetima (Kornel univerzitet u SAD), prve naučne rasprave u ekonomskoj geografiji (nemački geograf Goc je 1882. godine objasnio razliku između komercijalne i ekonomske geografije, a mnogo ranije, početkom 19. veka, Johan fon Tinena je svojim delom „*Izolovana država*“ postavio temelje lokacione teorije koju će kasnije razvijati i Alfred Veber, Volter Kristaler, Avgusta Leš). Društvene okolnosti u kojima se događa osamostaljanje ekonomske geografije nisu slučajne, već su pokrenute interesovanjem za znanjima o udaljenim delovima sveta koje su evropske vlade videle kao svoje potencijalne kolonije i izvor enormnog bogatstva. Istovremeno, razvoj i modernizacija saobraćaja omogućili su pravu ekspanziju međunarodne trgovine, koja se odvijala u okviru postojećeg kolonijalnog sistema. Informacije i znanja koja je ekonomska geografija nudila postajala su obimna, a iz njih su se vremenom počele izvlačiti određene zakonitosti pomoću kojih su se objašnjavali različiti procesi i pojave u ekonomskom prostoru.

Razvoj ekonomske geografije je išao od deskriptivne faze (komercijalna geografija u Velikoj Britaniji, kolonijalna geografija u Francuskoj, katedralna statistika [politička statistika] u Nemačkoj), preko istraživanja pojava i procesa na regionalnom i lokalnom nivou (ideje horologizma), do pojave prvih radova u oblasti teorije lokacije (sredina 20. veka). Tokom osamdesetih godina 20. veka, ekonomska geografija se okreće francuskoj regulatornoj teoriji, modelima tehnološke evolucije i institucionalnoj ekonomiji, pa čak i ekonomskoj sociologiji i teoriji kulturnog obrta, dok su neoklasični modeli teorije lokacije delimično zapostavljeni.

Pod „udarom“ talasa globalizacije, uloga udaljenosti, a posredno i geografije, počela se sve više smanjivati. Tehnološke promene, pre svega,

u domenu transporta i komunikacija, značajno su smanjile uticaj distance u međunarodnoj razmeni roba, usluga i informacija (konvergencija prostora i vremena). Pojava i razvoj multinacionalnih kompanija uticala je na globalnu promenu načina proizvodnje, načina distribucije i korišćenja svetskih resursa, pri čemu udaljenost više nije bila toliko bitna. Svetska ekonomija se počela svakodnevno menjati pod uticajima različitih tehnoloških i geopolitičkih sila, a što je rezultiralo globalizacijom kulture, ekonomije i ekoloških pitanja. Te promene dešavaju se simultano, utiču jedne na druge i dovode do formiranja novog i veoma dinamičnog ekonomskog prostora. Iako su distanca, odnosno prostor, kao lokacioni faktori u proizvodnim procesima, izgubili nekadašnju važnost, mnogo toga na globalnom planu zahtevalo je detaljnije proučavanje prostornih dimenzija ekonomskih aktivnosti.

Posmatrajući proces globalizacije, između ostalog i kao ekonomsko-geografski fenomen, mnogi sociolozi i politikolozi oslanjaju se na znanja koja pruža ekonomska geografija. Tako početkom devedesetih godina 20. veka, jedna grupa ekonomista na čelu sa američkim ekonomistom Polom Krugmanom, „otkriva“ značaj prostora u oblikovanju ekonomske slike sveta, koristeći znanja teorije lokacije i regionalne nauke, a objašnjavajući ih kroz modele klasične ekonomske teorije (Krugman, 2010; Fujita et al, 1999). U tom kontekstu treba posmatrati i reči čuvenog ekonomiste i dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju 2008. godine, Pola Krugmana:

„Tek sada sam shvatio da sam čitav svoj profesionalni život... razmišljao i pisao o ekonomskoj geografiji, a da toga nisam uopšte bio svestan“ (Krugman, 1991, str. 485).

Zbog toga on taj „novi“ pravac u prostornoj ekonomiji naziva „nova ekonomska geografija“ (NEG), potencirajući dve stvari: prvo, potrebu ekonomije za znanjima iz ekonomske geografije u procesu razumevanja i analize ekonomskog prostora; i drugo, činjenicu da su ta znanja do sada bila „neotkrivena“ od strane geografa (zbog toga je reč o „novoj“ ekonomskoj geografiji).

NOVA EKONOMSKA GEOGRAFIJA (NEG)

Ekonomski prostor nastaje kao rezultanta delovanja dveju sila: centripetalnih sila, koje utiču na formiranje koncentracija ljudi i aktivnosti, i centrifugalnih sila, koje dovode do difuzije pojava i procesa u prostoru. U zavisnosti od intenziteta ovih sila, ekonomski pejzaž se razlikuje od mesta do mesta. Zbog svega toga, naučnici nastoje da odrede prirodu ovih sila i način na koji one međusobno deluju, odnosno faktore njihovog nastanka i održanja, kao i posledice koje one svojim delovanjem ostavljaju u prostoru. U jednom takvom, dinamičnom okruženju, uzrok

često postaje posledica i obrnuto. U datom sistemu stvaraju se odnosi kružne kauzalnosti i procesi razvojne kumulativnosti (Fujita, 2006).

Jedna od glavnih manifestacija delovanja centripetalnih i centrifugalnih sila u prostoru jeste pojava aglomeracija. Način nastanka, mehanizmi održavanja i posledice postojanja predmet su interesovanja ekonomskih geografa, ali i ekonomista. Shvatajući koliko su aglomeracije važne za ekonomiju (odnosno prostor), ekonomisti su početkom devedesetih godina 20. veka razvili niz matematičkih modela koristeći iz ekonomske geografije teoriju lokacije i regionalnu analizu. Tako ekonomisti zapravo „vraćaju“ teorije ekonomske geografije u fokus svojih istraživanja, ali ih oblikuju na sebi svojstven način, stvorivši tzv. „novu ekonomsku geografiju“ (NEG).

Tvorcem ove „nove“ discipline smatra se američki ekonomista Pol Krugman. On se u svojim istraživanjima trgovine i razvoja aglomeracija „pomerio“ od „bezdimezionalnog okruženja“ ka trodimezionalnom prostoru. Pokušavajući da odgonetne način nastanka i održanje aglomeracije u prostoru, a kasnije i prirodu specijalizacije regiona u međunarodnoj trgovini, Krugman koristi jezik ekonomske teorije i matematičkih metoda i oslanja se velikim delom na neoklasične teorije lokacije. Nešto kasnije, rezultate svojih istraživanja uobličio je u svoj, sada već čuveni, model „jezgro-periferija“, kojim je pokušao da istakne međuzavisnost ekonomije, proizvodnje i transportnih troškova (Krugman and Venables, 1995). Pomenuti model bio je utemeljen na teoriji lokacije i ekonomskim teorijama („teorija trgovine“, odnosno „nova teorija rasta“). Time je Krugman ekonomsku geografiju vratio „na velika vrata“ u ekonomiju, oblikujući je u tzv. „novu ekonomsku geografiju“ (NEG).

Objašnjavajući da ideje i istraživanja u oblasti lokacije ekonomskih aktivnosti nisu novina, te da su one bile predmet istraživanja ekonomskih geografa (Fon Tinen, A. Veber, V. Kristaler, A. Leš, Ajzard i Henderson), Krugman ih u novom „ruhu“ matematičkih modela svrstava u oblast prostorne ekonomije, a ne ekonomske geografije („nova ekonomska geografija“ – NEG). On je tu otišao i korak dalje tvrdeći da su sami geografi „krivi“ što ekonomisti „vraćaju“ ta pitanja u polje istraživanja, jer geografi nisu bili u stanju da ovladaju sofisticiranim matematičkim tehnikama kojim bi svoja istraživanja uobličili u odgovarajuće modele (Krugman, 1991). On je znanja teorije lokacije i klasične ekonomske teorije uobličio i materijalizovao kroz formu opštih modela ravnoteže. Time je dao zajednički okvir za sve dosadašnje pojedinačne teorije i istraživanja o nastanku i održanju aglomeracija (iz geografije i ekonomije).

Krugman ističe da su razlike („novine“) u odnosu na klasičnu ekonomsku geografiju sada inkorporirane u NEG i svrtava ih u nekoliko kategorija (Krugman, 1998):

- *Strategija modelovanja* – izučavajući prostorne dimenzije ekonomskih aktivnosti, Krugman se slaže sa ekonomskim geografima da su „sile“ koje dati ekonomski prostor oblikuju – centripetalne i centrifugalne sile. Među centripetalnim silama, tri su ključne: tržište, radna snaga i eksterne ekonomije. Sa druge strane, centrifugalne sile deluju u vidu stacionarnih faktora (prirodni resursi), zemljišne rente i eskternih disekonomija (faktor prenaseljenosti/prevelike koncentracije). Ekonomska geografija u suštini i izučava prirodu pomenutih „sila“, odnosno posledice njihovog međusobnog delovanja, ali se sada distanca uvodi kao jedan od ključnih faktora (transportni troškovi su proizvod delovanja udaljenosti, a oni nesumnjivo deluju na sve „sile“ u prostoru). Svojim modelima ravnoteže, Krugman se trudi da objasni kako „centrifugalne sile“ datu koncentraciju (aglomeracije) izbacuju iz ravnoteže (razlog njihovog razvoja);

- *Principi modelovanja* – modeli u okviru NEG-a zasnovani su na opštoj teoriji ravnoteže, pri čemu prostorne strukture nastaju kao posledica delovanja određenih „nevidljivih“ procesa koji datu ravnotežu remete. Ponovno pronalaženje ravnoteže manifestuje se u prostoru novom evolutivnom fazom (razvoj aglomeracija, regiona, pa i globalne ekonomije);

- *Ključni oslonci modelovanja* – u ekonomskoj geografiji nije nepoznata ideja o optimalnoj lokaciji proizvodnih kapaciteta, pri čemu se adekvatnim odlukama poboljšavaju uslovi poslovanja na tržištu (geografi Haris i Pred su se time bavili još pedesetih godina XX veka). Ostaje pitanje zašto je ona ekonomistima ostala nepoznata sve do poslednje decenije XX veka. Prema mišljenjima ekonomista, geografi su imali problem da objasne mehanizam nastanka aglomeracija (svi lokacioni teoretičari su polazili od pretpostavke da u prostoru već postoji nekakva koncentracija – u izboru lokacije ekonomija obima, odnosno aglomeracije igraju važnu ulogu). Sa druge strane, ekonomisti su u svojim teorijama objašnjavali mehanizam nastanka i delovanja eksternih ekonomija, ne obazirući se kakve to posledice ima za prostor u kome nastaju, a posredno i za privredu datog prostora. Dakle, uvidelo se da je između pomenute dve oblasti neophodna veza, a kao ključna tačka oslonca u tom mehanizmu identifikovani su rastući prinosi (na nivou jedne firme) i tržište (obe pojave oblikovane postojanjem konkurencije). Sada se prilikom kreiranja modela u obzir uzima postojanje konkurencije, dok su preostali oslonci modelovanja: Diksi-Štiglicov model (model monopolističkog tržišta), uticaj efekta „ledenog brega“ (uvođenje transportnih troškova u model i Samjulsenova teorija međunarodne trgovine), i korišćenje računara u koncipiranju modela (NEG je obuhvatila niz numeričkih primera koji su se najbolje mogli prikazati kroz izračunavanja i dinamičke simulacije);

- *Dinamika geografskih promena* – podrazumeva obrasce po kojima se kvalitativne karakteristike modela menjaju pod uticajem kvan-

titativnih promena (poremećaj ravnoteže usled delovanja centrifugalnih sila i održanje novonastalih oblika delovanjem centripetalnih sila). Ovakve evolutivne promene dovele su do svojevrzne bifurkacije prvobitnog modela koji je Krugman postavio. Bazični Krugmanov model (1991) pošao je od dva simetrična regiona sa različitim aktivnostima: jednog sa statičnom poljoprivrednom i tržištem savršene konkurencije, i drugog sa dinamičnom industrijom u uslovima konkurentskog tržišta. Veze unutar industrijskog regiona (*forward and backward linkages*) stvaraju centripetalne sile u regionu čime se definišu koncentracije ljudi i aktivnosti u određenim tačkama (Miradlov model). Takvi procesi u međusobnom uticaju regiona rezultiraju privlačenjem poljoprivrednika iz poljoprivrednog regiona (u kome se razvijaju centrifugalne sile) u industrijski region (u kome su jače centripetalne sile), stvarajući osnovu modela „jezgro-periferija“ (ovaj osnovni model kasnije je nadograđivan).

Upravo su pomenute „novine“ koje Krugman potencira, bile osnova za objašnjavanje dinamike procesa unutar prostora bilo koje veličine (regiona, države), jer su bazični mehanizmi za formiranje „jezgra“ (industrijski region) i „periferije“ (poljoprivredni region) zapravo jednaki, bez obzira na prostorni nivo. Međutim, nakon što je model „preživeo“ prvo vreme, istraživanja u ovoj oblasti razišla su se u dva pravca (Krugman, 1998). Prvi se ticao daljeg razmatranja odnosa NEG-a i teorije lokacije, a drugi je pokušao da novi „prostorni“ pogled na globalnu ekonomiju iskoristi za modelovanje nove teorije međunarodne trgovine.

Teorijska razmatranja lokacije ekonomskih aktivnosti kroz dati, dvoregionalni model, dovela su do prvih modifikacija modela „jezgro - periferija“. Reč je o multiregionalnim modelima i reviziji nekih postavki lokacione teorije nemačkih urbanih geografa (Fon Tinenov model je uzet kao osnova za izučavanje nastanka i rasta gradova, odnosno tržišta u odnosu na poljoprivrednu periferiju) (Fujita, Krugman & Venables, 1999). Stanovništvo se uvodi kao jedan od faktora rasta gradova i razvoja regiona (Fujita and Mori, 1996a; 1996b). Evolucija modela „nove ekonomske geografije“ na određen način potvrdila je pretpostavke Kristalerove teorije centralnih mesta i ekonomije obima (izučavanje regiona sa više industrijskih centara, uzimajući u obzir transportne troškove) (Lafourcorde, 2009), kao i pretpostavke mehanizama nastanka gradova i velikih centara oko luka ili važnih saobraćajnih čvorišta.

Drugi pravac razvoja „nove ekonomske geografije“ išao je ka izučavanju međunarodne trgovine. Međutim, „prebacivanje“ modela sa regionalnog na globalni nivo iziskivalo je određene modifikacije (utvrđivanje osnovnih razlika između regiona i država). Proizvodni troškovi su znatno manje pokretljivi između zemalja, nego što je to slučaj sa regionima. Istorija je pokazala da je stalno opadanje transportnih troškova dovelo do toga da se na globalnom nivou vremenom izdiferenciraju zemlje sa većim standardom („jezgro“) i one sa manjim

(„periferija“) (Vaneables, 1996). Međutim, nakon industrijalizacije „periferije“ dolazi do određene konvergencije u ovim zemljama i potrebe da se i sam model modifikuje (Krugman and Vaneables, 1997; Baldwin and Forslid, 1996). Zbog nove realnosti koja je nastupila u vidu brzog ekonomskog rasta pojedinih ekonomija „periferije“ (zemlje BRIK-a), ekonomska geografija se okreće sve više proučavanju globalnog nivoa i praćenju određenih fenomena na toj razini (Fisher, 2006). Taj trend prati i „nova ekonomska geografija“. Ona pitanje nejednakosti u uslovima jakih integracionih procesa objašnjava ekonomskim teorijama koje su „približnije“ realnosti (uključivanje većeg broja faktora koji u prostoru deluju). Time su NEG modeli možda postali „realniji“, ali su u svom matematičkom izrazu postali toliko složeni da je postalo teško njima manipulisti i primenjivati ih na konkretne slučajeve.

KRITIČKI OSVRT NA „NOVU EKONOMSKU GEOGRAFIJU“

Iako su Krugman i njegovi sledbenici neosporno dali veliki podstrek repozicioniranju ekonomske geografije i „vraćanju“ teorije lokacije u fokus ekonomskih proučavanja, geografska naučna javnost nije bila previše „oduševljena“ ovim „geografskim obrtom“ u ekonomiji. Prvi „sukob“ između ekonomskih geografa i sledbenika NEG-a izbio je oko samog naziva discipline – „nova ekonomska geografija“. Iza tog „sukoba“ krio se, zapravo, pravi razlog neslaganja i sukoba mišljenja ekonomskih geografa i ekonomista – sam predmet izučavanja NEG-a. Geografi su jasno pravili distinkciju između ekonomske geografije i prostorne ekonomije, odnosno njihovih predmeta proučavanja. Prvi egzistira u geografskom naučnom polju, a drugi se razvija u okviru ekonomije kao nauke kojoj je ekonomska teorija bila osnova (*spatial economics*).

Sa pojavom prvih naučnih radova iz oblasti NEG-a, geografi su veoma brzo regovali serijom radova kritikujući teorijske i metodološke postavke „nove ekonomske geografije“ (Johnston, 1992; Martin & Sunley, 1996; Martin, 1999; Scott, 2004; Boschma & Frenken, 2006). Njihove kritike mogle bi se klasifikovati u tri grupe:

- Nova disciplina, tzv. „nova ekonomska geografija“ u suštini ne nudi ništa novo (moderna verzija regionalne nauke);
- NEG modeli imaju takve nedostatke koji ne postoje ni u klasičnim ekonomskim modelima;
- NEG modeli ne uzimaju u obzir stvarno, realno okruženje.

Geografska naučna javnost je veoma jasno i otvoreno odgovorila na pojavu „nove“ discipline u ekonomiji („nove ekonomske geografije“) istakavši da tu nema ničeg novog, niti bilo čega geografskog, već da je reč o „prepravljanju“ lokacione teorije (urbanih ekonomskih modela) i regionalne nauke korišćenjem novijih matematičkih metoda i modela iz klasične ekonomije (Martin, 1999). Ovakve kritike na račun „nove

ekonomske geografije“ izgledale su, najblaže rečeno, preoštro. Međutim, kada se stvari analiziraju malo dublje, shvatićemo da one nisu sasvim bez osnova.

Još je pre više od pola veka Avgust Leš ukazao na potrebu da ekonomisti uzmu u obzir prostor i njegovu ulogu u oblikovanju privrede (bazirano na radovima Fon Tinena, Vebera i Kristalera). To, nažalost, nije ostavilo skoro nikakvog traga u ekonomskoj teoriji, zbog čega će se sredinom 20. veka, nezavisno od ekonomske nauke, uobličiti predmeti izučavanja dve naučne discipline: ekonomske geografije i regionalne nauke. Njihovi predmeti izučavanja bili su jasno definisani: objašnjavanje uzroka i posledica razmeštaja ekonomskih aktivnosti u prostoru, odnosno analiza razvoja regiona i međusobnog odnosa razvijenih i nerazvijenih prostora. Ovakav pristup u britanskoj ekonomskoj geografiji predvode geografi Piter Haget i Ričard Čorli (kreiranje modela koji bi bili proverljivi u realnom okruženju uz pomoć statističkih metoda i instrumenata). U SAD je Volter Ajzard uspostavio regionalnu nauku, nastojeći da „bezdimezionalnom“ ekonomskom svetu doda prostornost. Tokom osamdesetih godina 20. veka analiza industrijskih aglomeracija bila je uklopljena u opšte teorije koje su se ticale nejednakog regionalnog razvoja. Interesovanje za ova pitanja ponovo je poraslo tokom devedesetih godina 20. veka kada su se u fokusu istraživanja našli „industrijski distrikti“ (oni u kojima dolazi do opadanja aktivnosti i oni koji se javljaju kao novi industrijski regioni). Sa druge strane, u ekonomiji je tokom osamdesetih i naročito devedesetih godina 20. veka interesovanje za pitanja dugoročnog regionalnog razvoja i pitanja regionalne konvergencije bilo daleko veće, nego za oblast urbane i regionalne analize („nova trgovinska teorija“, „nova teorija rasta“). Tu su ekonomisti spoznali da im u dotadašnjim radovima i istraživanjima nedostaje prostorna dimenzija, zbog čega su preuzeli ideje lokacione teorije iz ekonomske geografije i regionalne nauke i uobličili ih kroz modele ravnoteže. Dakle, modeli nastanka i održanja aglomeracija, koji su kreirani od strane „novih ekonomskih geografa“, bili su u stvari nešto što je ekonomskoj geografiji već veoma dugo bilo poznato kroz radove u oblasti urbane i regionalne analize, ali su sada bili „prepakovani“ u novom dizajnu (matematički modeli ravnoteže).

Metodološki posmatrano, NEG bi bilo ispravno smatrati delom ekonomije (Ottaviano & Thisse, 2004), zbog čega bi i sam naziv „nova ekonomska geografija“ morao biti promenjen u naziv koji će jasno upućivati na njenu poziciju u sistemu nauka (na primer, „geografska ekonomija“ – *geographical economies*). Zato geografi smatraju da je mnogo pravilnije da se sledbenici NEG-a nazovu „geografski ekonomisti“ (*geographical economists*). Ovakav predlog potkrepljuje i činjenica da drugi ekonomisti, sem sledbenika NEG-a, nisu kroz svoje radove previše afirmisali teoriju „nove ekonomske geografije“. Modelima

NEG-a se zamera da previdaju neke od osnovnih metodoloških postavki klasične ekonomske teorije (nedovoljno oslanjanje na teoriju regionalne ekonomije, zasnovanost modela na samo dva sektora, odnosno regiona, restriktivna uloga poljoprivrede, itd) (Martin, 2010).

Najveće kritike od strane ekonomskih geografa odnose se na nivo apstraktnosti u modelima NEG-a, zbog čega su oni realno postali teško empirijski proverljivi. Relanost koju su NEG modeli nastojali da predstave bila je previše složena da bi se mogla matematičkim izrazima tako jednostavno prikazati. Zanemarivanje „regiona“ i „lokacije“ u datim matematičkim modelima toliko je očigledno da oni postaju samo tačke u linearnoj ekonomiji, dok se realne zajednice sa svim svojim istorijskim, prirodnim, socijalnim i kulturnim karakteristikama potpuno zapostavljaju. Sve ono što je „specifično“ i što je ključno u ekonomskoj geografiji kao okosnica izdvajanja regiona kao zasebnih prostornih celina, u pomenutim modelima biva apstrahovano. Osim toga, ideja o primenljivosti datih modela na različite prostorne nivoe praktično je nemoguća. Pitanje prostornog nivoa posmatranja pojava i procesa jedno je od suštinskih za ekonomske geografe. Jedna ista pojava ili proces na različitim prostornim nivoima može imati različito značenje i različite posledice, pri čemu ona istovremeno prožima sve te prostorne nivoe. NEG jednim delom ostavlja mogućnost postojanja razlika na različitim prostornim nivoima. Međutim, ne pružaju se odgovori na pitanja međusobne povezanosti i reakcije datih procesa i pojava na različitim prostornim nivoima.

Čak je i tvorac „nove ekonomske geografije“, Pol Krugman, u jednom od svojih radova priznao da su modeli ravnoteže, sa svim osloncima modelovanja, ipak „nedovoljno realistični“ (Krugman & Venables, 1995, str. 60). Shvatajući potrebu da se ipak na neki način „približe“ realnom okruženju, u modelima NEG-a uvodi se više faktora koji bolje ističu specifičnosti prostora na kome modeli treba da se primene. Međutim, dati modeli postali su toliko složeni i teško razumljivi da su se izrodili u svoju suprotnost. Čak je i pokušaj njihove empirijske primene u oblastima analize regionalne nejednakosti otvorio gotovo jednak broj pitanja na koliko je dao i odgovore. Istovremeno uočeno je da modeli u različitom okruženju daju različite rezultate. Time su opovrgli samu suštinu svog postojanja – da na jednostavan način ukažu na zakonitosti, odnosno veze i odnose koji postoje između elemenata sredine na različitim nivoima prostorne organizacije.

Mnoge postavke sledbenika NEG nisu demantovali samo geografi i ekonomisti, već i događanja na makro, odnosno globalnom nivou tzv. „periferije“. U zemljama poput Kine i Indije, dogodili su se procesi aglomeriranja ekonomskih aktivnosti za koje je NEG tvrdila da su praktično neostvarivi u „periferiji“ jer je ona toliko statična da ne može dovesti do poremećaja uspostavljanje ravnoteže“ (Brühlhart & Sbergami, 2008). Čini se da su postavke NEG zapravo više odgovarale nekom ranijem vremenu nego savremenoj svetskoj ekonomiji. U prilog tome

govore i reči njenog tvorca: „Današnji svet je postao više klasičan, nego što je novogeografičan“ (Krugamn, 2010, str. 3). Da li je to opravdanje za neuspeh modela da objasne novonastale promene ili prosta konstatacija da je potrebno nova istraživanja u okviru NEG-a usmeriti u drugom pravcu? Sa aspekta geografske nauke modeli NEG u nekim situacijama izgledaju kao „izgubljeni u vremenu“ (Sheppard, 2001; Bailey at all., 1996), kao da su kreirani za neko drugo vreme, a ne današnje.

Sva navedena pitanja i kritike na račun teorije i metodologije „nove ekonomske geografije“ privlače dosta veliku pažnju naučne javnosti, tako da se javlja sve više istraživanja u kojima se osnovni modeli nadograđuju i modifikuju. Sa druge strane, geografi ne posustaju u svojim kritikama NEG. To je, naročito izraženo u segmentu zanemarivanja realnog okruženja i njegovih specifičnosti od strane NEG, pri čemu geografi uvode još jedan novi termin, „prava ekonomska geografija“ (PEG) (Garretsen & Martin, 2010), pokušavajući da povuku jasnu razliku između „nove ekonomske geografije“ i ekonomske geografije. Početkom novog milenijuma otvorena je široka rasprava o svim važnim pitanjima koja se tiču odnosa datih disciplina (jedan od danas vodećih svetskih časopisa u oblasti geografije i ekonomije, *Journal of Economic Geography*, poveo je dijalog između geografa i „geografskih ekonomista“). Rezultat tog dijaloga nije prihvatanje NEG od strane geografa kao „geografske“ discipline, ali jeste prihvatanje realnosti da ta disciplina postoji, da se ona bavi predmetima istraživanja kojima se često bave i sami geografi, te da se rezultati tih istraživanja moraju ozbiljno razmatrati i ocenjivati.

Dalja istraživanja u oblasti NEG kreću se ka izučavanju postavljenih mehanizama ravnoteže u proučavanju prostornih dimenzija ekonomskih aktivnosti na svim nivoima (Krugman & Livas, 1996; Venables, 2011). Iako postoji mnogo radova koji se orijentišu ka proučavanju veza i odnosa na mikronivou, odnosno nivou preduzeća (Ottaviano, 2011; Venebls, 2011), neki ekonomisti su već ranije uočili da su NEG modeli pogodniji za više prostorne nivoe (nivo države), dok se za nivo lokalne zajednice moraju prilagođavati i približavati određenim empirijskim istraživanjima (Fingleton, 2011). Ovakva nastojanja „geografskih“ ekonomista da unaprede NEG modele delom su proizašla iz potrebe da se odgovori na nove zahteve, ali delom i zbog kritika koje su najviše stizale od strane ekonomskih geografa i odnosile su se na prenebregavanje realnosti u dotadašnjim NEG modelima. Ipak, ostaje da se vidi do kog nivoa je moguće ove modele „fino podešavati“, jer će njihovo približavanje realnosti kroz primenu sofisticirane matematičke metodologije značiti i korišćenje teško razumljivih matematičkih izraza. Međutim, da ekonomski geografi nemaju apsolutno kruto mišljenje o trenutnom stanju sopstvene discipline, ukazuju i ozbiljne kritike i na račun NEG, zbog njenog ograničenog uticaja na nivou odlučivanja u procesu

kreiranja određenih politika na različitim prostornim nivoima (Martin & Sunle, 2011; Storper, 2011). Možda bi dalji razvoj NEG i PEG mogao ići i pravcem određenog približavanja ovih disciplina (veća prisutnost „geografije“ u modelima NEG), čime bi se značajno smanjila njihova ograničenja (Bosker et al., 2010).

ZAKLJUČAK

Veliki preokret u predmetu proučavanja i metodologiji istraživanja određene naučne discipline može dovesti do ugrožavanja same njene egzistencije u sistemu nauka. Predmet izučavanja ekonomsku geografiju čini graničnom naučnom disciplinom između geografije i ekonomije, pa su neki od postavljenih ciljeva i zadataka slični istraživanjima prostorne ekonomije. Sve prisutniji interdisciplinarni pristup istraživanjima jača saradnju i međusobno prožimanje između disciplina. Dok se prostorna ekonomija bavi proučavanjem ekonomskih aktivnosti i procesa koristeći ekonomske teorije i modele, dotle je prostor najvažnija komponenta u ekonomsko-geografskim istraživanjima, pri čemu je empirijski pristup dominantan, kao i značaj realnog okruženja sa svim njegovim specifičnostima.

Istorija razvoja ovih disciplina pokazala je, između ostalog, da su uzajamni odnosi bili različiti. Naime, dok su se ekonomski geografi često osvrtni na različite ekonomske teorije tražeći inspiraciju za svoja istraživanja, dotle ekonomisti nikada nisu imali ozbiljnije namere da izgrade stabilan odnos i vezu sa ekonomskom geografijom. Razlog je bio jasan – većina ekonomista lokaciji i prostoru nije prilikom istraživanja poklanjala veći značaj. Zbog toga geografima izgleda zbunjujuće „otkrivanje“ teorije lokacije i regionalne analize u „novoj ekonomskoj geografiji“. Jedan broj ekonomista na čelu sa Polom Krugmanom, lokaciju i prostor shvata kao važne kategorije. Oni ih uključuju u srž svojih novih istraživanja, pokušavajući da definišu suštinu mehanizma koji deluje u prostoru prilikom formiranja različitih ekonomskih pojava na različitim nivoima (nastanak i održanje aglomeracija, formiranje regionalnih nejednakosti, procesi u međunarodnoj trgovini). Tu „novu“ disciplinu ekonomisti su nazvali „novom ekonomskom geografijom“, aludirajući da u postojeću ekonomsku geografiju unosi nešto „novo“, nešto što geografima do tada nije pošlo za rukom da kreiraju i primene. Krugman i sledbenici tu „novu“ disciplinu smatraju jednom od najzanimljivijih oblasti savremene ekonomije.

Sa jedne strane potpuno je opravdano i poželjno interesovanje ekonomista za geografiju, kao i čvršće povezivanje graničnih disciplina koje proučavaju zakonitosti ekonomskih procesa u prostoru. Međutim, tu se upravo i nalazi suštinski problem u shvatanju predmeta proučavanja NEG od strane njenih sledbenika i geografa. Predmet izučavanja koji su

„geografski“ ekonomisti pokrili svojim interesovanjem (prostorna koncentracija, aglomeracija, lokalizacija aktivnosti, regionalna međuzavisnost, regionalna specijalizacija, konvergencija i divergencija, industrijski distrikti i klasteri) teško da se može smatrati „novim“ u ekonomskoj geografiji. Geografi se ovim pitanjima bave već dugo vremena unazad, imenujući date pojave i procese na drugi način. Čini se da su ekonomisti koristeći matematičke modele, „vratili“ u život teoriju lokacije, koja je u geografskoj nauci odavno prisutna.

Napor koji je učinjen koncipiranjem „nove ekonomske geografije“, svakako se mora oceniti pozitivno jer su ekonomisti sami otkrili veliki nedostatak u svojim dotadašnjim istraživanjima – nepostojanje prostorne komponente. Međutim, metodologija, ali i teorijski okvir na kome oni temelje svoja istraživanja za geografije je, u najmanju ruku, neprihvatljiv. Geografija je već davno shvatila da je ekonomski prostor rezultat delovanja određenih procesa (centripetalne i centrifugalne sile). Sada NEG prostor definiše kao rezultat odnosa rastućih prinosa i različitih oblika troškovne mobilnosti, što je u suštini odnos privlačnih i odbijajućih faktora (*push and pull factors*). Aglomeracije su nastale kao rezultat kumulativnih procesa koji uključuju i ponudu i potražnju, ali su one istovremeno logična lokacija za mnoga preduzeća koja prodaju različite proizvode i imaju niže transportne troškove. Gradovi su, svakako, najprimamljivije lokacione tačke za mnoge aktivnosti jer nude širok asortiman proizvoda i usluga, kao i različito specijalizovanu radnu snagu. Sve ovo su polazišta različitih ekonomskih teorija i modela, ali u realnosti i empirijskim istraživanjima ekonomski geografi su u svojim teorijama do ovih rezultata stigli još polovinom prošlog veka (često ih imenujući na drugi način). Zbog svega toga se ne može prihvatiti objašnjenje sledbenika NEG da su ekonomski geografi vremenom zanemarili neke od tradicionalnih postavki u ekonomskoj geografiji (teoriju lokacije, gravitacione modele i modele verovatnoće, kumulativnu kauzalnost, modele zemljišne rente, lokalne eksterne ekonomije), zbog nemogućnosti da date pojave i procese sagledaju „dublje“ koristeći sofisticirane matematičke alate i metode. Razlog svojevrsnog napuštanja pomenutih „tradicionalnih postavki“ u ekonomskoj geografiji dogodio se još tokom sedamdesetih godina 20. veka i imao je veze sa okretanjem ekonomskih geografa ka realnom ekonomskom prostoru, sa njegovom složenom istorijom, lokalnim kontekstom i posebnostima u odnosu na raniji neoklasični pristup teoretičara lokacije. Dakle, možemo zaključiti da su istraživanja ekonomskih geografa i „geografskih ekonomista“ potpuno metodološki i naučno različita. Dok „geografski ekonomisti“ teže da kreiraju složene matematičke modele prostorne ekonomije, dotle su ekonomski geografi zamenili logički pozitivizam empirijskim pristupom (induktivni metod naspram deduktivizma). Čini se da „geografskim“ ekonomistima, zapravo, nedostaje upoznavanje sa velikim korpusom ekonomsko-

geografskih radova, čime bi se otrgli od stalnog nastojanja ka preteranoj asptrakciji. Sa druge strane, sledbenici NEG „optužuju“ geografe da nisu kreirali adekvatne kanale putem kojih bi se ekonomisti upoznali sa ekonomskom geografijom.

Obe discipline, „nova ekonomska geografija“ i „prava ekonomska geografija“, poseduju znanja koja su korisna jedna drugoj: prostornoj ekonomiji su dragocena znanja koja objašnjavaju ekonomski prostor kao rezultat međusobnog delovanja centripetalnih i centrifugalnih sila (teorije u okviru ekonomske geografije), a ekonomska geografija prepoznala je potrebu da upotrebi modele ravnoteže u analizi ekonomskog prostora i kreiranja aglomeracija. Međutim, određena pitanja kojima smo se bavili i u ovom radu ostaće još dugo predmet međusobnih rasprava. Čini se da bi bilo korisno kada bi se u budućnosti iskoristilo ono najbolje iz obe discipline. Na to će sigurno pozitivno uticati i međusobni dijalog koji su naučnici obeju disciplina započeli. Teško je predvideti kojim će se pravcem razvijati budućnost ovih disciplina, ali bi bavljenje problemima koji su danas aktuelni u svetskoj ekonomiji, kao i u lokalnoj sredini, svakako doprinelo kvalitetnijoj analizi i otkrivanju veza, odnosa i mehanizama koji postoje u savremenom ekonomskom prostoru.

LITERATURA

- Bailey, A., Coffey J. W., & Gibbson, L. J. (1996). Regional science: back to the future. *Annals of Regional Science*, 30, 153-163.
- Baldwin, R. & Forslid, R. (1996). Trade Liberalization and Endogenous Growth: A q-Theory Approach. NBER Working Papers 5549, National Bureau of Economic Research, Inc.
- Barnes, J. T. (2003). Inventing Anglo-American Economic Geography, 1889-1960. In E. Sheppard, J. B. Barnes (Ed.), *A Companion to Economic Geography* (pp. 11-26). London: Blackwell Publishing.
- Bosker, M., Brakman, S., Garresten H., & Schrammz, M. (2010). Adding geography to the new economic geography: bridging the gap between theory and empirics. *Journal of economic geography*, 10, 793-823.
- Boschma, R. & Frenken, K. (2006). Why is economic geography not an evolutionary science? Towards an evolutionary economic geography. *Journal of Economic Geography*, 6, 273-302.
- Brühlhart, M. & Sbergami, F. (2009). Agglomeration and Growth: Cross-Country Evidence. *Journal of Urban Economics*, 65(1), 48-63. doi:10.1016/j.jue.2008.08.003
- Venables, J. A. (1996). Equilibrium Locations of Vertically Linked Industries. *International Economic Review*, 37(2), 341-359.
- Venables, J. A. (2011). Productivity in cities: self-selection and sorting. *Journal of Economic Geography*, 11(2), 241-251. doi: 10.1093/jeg/lbq040
- Garretsen, H. & Martin, R. (2010). Rethinking (New) Economic Geography Models: Taking Geography and History More Seriously. *Spatial Economic Analysis*, 5(2), 127-160
- Grčić. M. (2009). *Ekonomska geografija*. Beograd: Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu. www.ekof.bg.ac.rs (pristupljeno 13. 02. 2010).

- Johnston, J. R. (1992) Review of P. Krugman's Geography and Trade. *Environment and Planning*, 24, 1006.
- Krugman, P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483 – 499.
- Krugman, P. (1998). What's New about the New Economic Geography? *Oxford Review of Economic Policy*, 14(2), 7-17.
- Krugman, P. (2010). The New Economic Geography, Now Middle-Aged. Tekst prezentacije na skupu "Asocijacije Američkih geografa".
- Krugman, P. & Livas, R. E. (1996). Trade Policy and the Third World Metropolis. *Journal of Development Economics*, 49(1), 137–150.
- Krugman, P. & Venables J. A. (1995). Globalization and the Inequality of Nations. *Quarterly Journal of Economics*, 110 (4), 857–880.
- Krugman, P. & Venables J. A. (1997). *The Seamless World: A Spatial Model of International Specialization and Trade*. Boston: MIT Press.
- Lafourcade, M. (2009). New Economic Geography: The Role of Transport Costs. Sajt Paris School of Economics. [www.parisschoolofeconomics.eu \(pristupljeno 01.12.2010\)](http://www.parisschoolofeconomics.eu/pristupljeno_01.12.2010).
- Martin, R. (1999). The new „geographical turn“ in economics: some critical reflections. *Cambridge Journal of Economics*, 23(1), 65-91.
- Martin, R. (2010). The New Economic geography: credible models of the economic landscape? In R. Lee et al (Eds.), *A Compendium of Economic Geography*. London: Sage.
- Martin, R. & Sunley, P. (1996). Paul Krugman's geographical economics and its implications for regional development theory: A critical assessment. *Economic Geography*, 72, 259–292.
- Martin, R. & Sunley, P. (2011). The New Economic Geography and policy relevance. *Journal of Economic Geography*, 11(2), 357–369.
- Ottaviano I. P. Gianmarco (2011). 'New' new Economic Geography: firm heterogeneity and agglomeration economies. *Journal of Economic Geography*, 11(2), 231–240.
- Ottaviano, I. P. Gianmarco & Thisse, J.-F. (2004). *New Economic Geography: What about the N?* CORE Discussion Papers 2004065, Université catholique de Louvain, Center for Operations Research and Econometrics (CORE).
- Scott, J. A. (2004). A perspective of economic geography. *Journal of Economic Geography*, 4(5), 479–499. doi: 10.1093/jnlcgl/bh038
- Sheppard, S. E. (2001). How economist think about geography, for example. *Journal of Economic Geography*, 1(1), 131-136. doi:10.1093/jeg/1.1.131.
- Storper, M. (2011). Whither Economic Geography? *Journal of Economic Geography*, 11: 333–346.
- Fingleton, B. (2011). The empirical performance of the New Economic Geography, with reference to small areas. *Journal of Economic Geography*, 11(2), 267–279.
- Fisher, S. (2006). The New Global Economic Geography. *BIS Review*, 77, 1-10. "New Economic Geography", Federal Reserve Bank of Kansas City, Wyoming. <http://www.bis.org/review/r060830b.pdf>
- Fujita, M. (2006). Myrdal's Theory of Cumulative Causation. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 3(2), 275-283
- Fujita, M. & Mori, T. (1996a). Structural Stability and Evolution of Urban Systems. *Regional Science and Urban Economics*, 27(4-5), 399 - 442.
- Fujita, M. & Mori, T. (1996b). The Role of Ports in the Making of Major Cities: Self-agglomeration and Hub-effect. *Journal of Development Economics*, 49(1), 93–120.

Fujita, M., Krugman, P. & Venables, J. A. (1999). *The Spatial Economy. Cities, Regions and International Trade*. Cambridge: The MIT Press.

Emilija Manić, University of Belgrade, Faculty of Economics, Belgrade

**ECONOMIC GEOGRAPHY
AT THE BEGINNING OF NEW MILLENNIA
- A INSIGHT ON “NEW ECONOMIC GEOGRAPHY“ –**

Summary

Economic space analysis from different standpoints contributes its better understanding and more qualitative planning. Considering that, economic geography, as one of the key scientific discipline in economic space research, gives over whole economic space inventarization as well as analysis of causes and consequences of specific economic activity distribution over certain space level (local, regional and global). Its development follows the other social disciplines development, but also the needs of economy and society as a whole. The changes in the second half of the XX century, manifested through different aspects of globalization, brought some new things in economic space research.

Economic space and different economic activity manifestation, does the result of centripetal and centrifugal exist inside that space. One of the key scientific questions that bring economic geography as well as economic science is the nature of these forces and the way of its action (agglomeration development). In such dynamic environment, cause very often becomes consequence and vice versa, so that the relations of circular causation and cumulative development occur in the given system. The ways of formation, maintenance mechanisms and consequences of agglomeration existing are the main subjects of economic geographers' research, as well as economists, because in the nineties of the XX century “new” discipline appears – “new economic geography” (NEG). its creator, economist Paul Krugman, trying to discover the genesis and maintenance of agglomeration in space, and later also to discover the nature of regional specialization in international trade (“core-periphery” model), he uses the economic theory and mathematical model language as well as the neoclassical location theory. The differences (“the new things”) in NEG comparing to the classical economic geography could be classified into several categories: modelling strategy, modelling principles, modelling tricks and the dynamics of geographical change. However, in time, the researches in this area split up in two basic ways: the relation between NEG and location theory, and modelling of new international trade theory.

Although the NEG gave the undeniable stimulus to the economic geography repositioning and “getting back” the location theory in the economic research focus, the geography public was not too “exciting” with this “geographical turn” in economy. The criticism was mainly considered three points: the NEG models didn't bring nothing “new” in the theoretical foundations, that NEG models had such lacks which could not be seen in the classical economic models, as well as the NEG models do not consider the real environment. However, it must be said that both disciplines, the “new economic geography” (NEG) and “proper” economic geography (PEG), do have certain knowledge which could be useful to each other. It seems that would be for the best that this “dialog” between disciplines should be continued in the future, and in

such way to take the best things from both disciplines in order to have more qualitative analysis and modelling of economic space.